

О. О. Лазуренкокандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри загальної і медичної психології
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця

ПРОБЛЕМА САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ФАХІВЦЯ

У статті аналізуються основні підходи до проблеми професійного становлення фахівця. Розкрито основні ідеї концепції саморегуляції професіогенезу особистості лікаря. Окреслено особливості професійного розвитку лікаря на етапі професіоналізації. Доведено, що професійне становлення характеризується своєрідним зіставленням особистісних та професійних особливостей, а отже, потребує поєднання особистісного та компетентнісного підходів.

Ключові слова: саморегуляція, професійне самоздійснення, професіогенез, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Питання психології особистості лікаря, чинники, що впливають на професійно-особистісний розвиток фахівця лікувального процесу, індивідуально-психологічні особливості, притаманні лікарям різних спеціалізацій, належать до важливих і маловивчених проблем теоретичної і прикладної психології. Малодослідженими є й особливості професійного розвитку лікаря на етапі професіоналізації.

У на час зростають вимоги до системи освіти, якості підготовки професіоналів і рівня сформованості їхніх професійно значущих характеристик, які значною мірою закладаються на етапі професійної підготовки в закладах вищої освіти. Сучасна вища медична школа висуває на перше місце низку проблем, однією з головних серед яких є проблема саморегуляції та професійного самоздійснення особистості фахівця, оскільки нині від лікарів очікують не лише засвоєння відповідних знань, вмінь та навичок, а передусім – високого рівня особистісного розвитку та професійного саморозвитку. Важливим чинником, що забезпечує даний процес, є саморегуляція професіогенезу як особлива форма активності особистості і характеристика функціонування психічного в контексті професійної діяльності медиків.

Проблема дослідження професійного розвитку постійно перебуває в центрі уваги багатьох вчених, які визначають сутність та етапи професійного становлення (Є. Зеєр, Е. Климов, А. Маркова й ін.) [4; 9], психологічні особливості (А. Маркова, Л. Мітіна й ін.) [8; 9], психолого-педагогічні умови та чинники професійного розвитку особистості (Л. Мітіна, Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Л. Орбан, Л. Рибалко, О. Кокун та ін.) [1; 2; 3; 4; 8]. Розуміння ролі й особливої значущості професійного розвитку сприяло появі в психологічній науці таких понять, як: «професійне становлення», «професійне формування», «професійне самовдосконалення», «про-

фесіогенез». Певну базу дослідження становлять уявлення про особливості особистісного і професійного розвитку (Л. Божович, Є. Климов, І. Кон та ін.), професійного самовизначення особистості, життєвого шляху (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн та ін.). Однак огляд літератури доводить слабку вивченість сутності професійного самоздійснення в межах психології та педагогіки вищої медичної школи. Аналіз проблеми підготовки медичних кадрів свідчить про те, що це складна галузь психології, яка потребує наукового обґрунтування нових аспектів у сфері професійної медичної освіти. Саме тому розроблення концепції саморегуляції професіогенезу особистості лікаря є сьогодні актуальною науково-практичною задачею, що і визначає напрям і проблему дослідження.

Мета статті полягає в доповненні теоретичного аналізу проблеми професійного становлення фахівця й аналізі питання саморегуляції та професійного самоздійснення особистості лікаря на етапах професійної освіти та діяльності.

Виклад основного матеріалу. Соціальна ситуація в суспільстві, пов'язана з новими політичними й економічними викликами, потребує високого рівня професіоналізму та компетентності медичних кадрів, що, у свою чергу, можливо лише за умови докорінної зміни наявної системи вищої освіти, формування нових ціннісних пріоритетів у професійній підготовці спеціалістів. Ми переконані, що новий вектор навчання у вищому медичному навчальному закладі має бути спрямований не лише на оволодіння фаховими знаннями, вміннями та навичками, що, безумовно, є підґрунтям професійної компетентності лікаря, а й на формування мотиваційної та ціннісної сфер особистості, становлення її як професіонала, що має широкий спектр необхідних фахових, особистісних, комунікативних та соціальних компетенцій. Саме такий підхід допоможе зробити підготовку спеці-

аліста дійсно особистісно орієнтованою, оскільки активізує процеси саморегуляції, самопізнання та самоздійснення, оптимізує діяльність та виділяє саме компетентність фахівця як основний ціннісний мотив навчання з метою професійного самоздійснення лікаря.

Професіогенез – цілісний процес професійного й особистісного розвитку, результатом якого є професіоналізм. Особистісне та професійне становлення здійснюється у вищих медичних навчальних закладах, де відбувається перетворення молодого людини на професіонала своєї справи. Професійне становлення особистості фахівця відбувається на різних стадіях, розвивається протягом всього свідомого життя людини і залежить від навчально-пізнавальної діяльності, яка охоплює не лише оволодіння системою знань, набуття вмінь та навичок, а й постійне самовдосконалення. Це продуктивний процес розвитку і саморозвитку особистості, засвоєння і самопроєктування професійно орієнтованих видів діяльності, визначення свого місця у світі професій, реалізація себе в професії і самоактуалізація для досягнення вершин професіоналізму в обраній галузі [2; 3; 10; 11].

Професіогенез особистості лікаря, на наш погляд, – це тривалий процес, який має на меті розвиток професіоналізму, передбачає формування професійно важливих компетенцій, індивідуальних властивостей і способів виконання професійних обов'язків у процесі професійного самоздійснення в умовах професійної освіти та діяльності.

Професіогенез має свої особливості і специфіку в професійній діяльності лікаря. Кожний етап професійного становлення характеризується своєрідним зіставленням особистісних та професійних особливостей, що виявляються в процесі професійної діяльності, яка, у свою чергу, потребує сформованої професійної компетентності лікаря. Професіогенез неможливий без активності й участі особистості фахівця, а тому формування складників саморегуляції особистості лікаря є умовою професійного самоздійснення.

Відповідно до концепції професійного розвитку особистості, професіоналізм лікаря передбачає не лише ефективне виконання своїх професійних обов'язків, а й зрілість особистості фахівця, поєднання професійно важливих якостей із психологічними в процесі кваліфікованої лікувальної взаємодії, зокрема, як результат професійного самоздійснення.

Здійснений у попередніх наших дослідженнях [5; 6; 12] аналіз концепцій та моделей професійно-особистісного розвитку та становлення фахівців на етапі фахової підготовки дозволив визначити й окреслити кілька етапів професіогенезу особистості лікаря, від етапу професійної психо-

логічної готовності й адаптації до етапу професійної майстерності, джерелом якої є не лише особисті якості лікаря, а і його професійні компетенції.

Перший важливий етап – це професійне самовизначення майбутнього лікаря, врахування його професійних інтересів, нахилів. Він передбачає вибір професійної освіти і рівень професійної підготовки.

Другий етап – це процес професійної підготовки студента-медика, оволодіння професійними знаннями.

Третій етап – початок практичної діяльності за фахом, зокрема професійне навчання в інтернатурі. У випускника є можливість застосовувати набуті теоретичні знання, вдосконалювати свої вміння та відпрацьовувати навички. Важливими є психологічна готовність до професійної діяльності й усвідомлення професійної ідентичності майбутнім лікарем.

Четвертий етап – виконання професійних обов'язків. Це період набуття власного досвіду, самостійного виконання професійних обов'язків, формування професійних компетенцій, власного професіоналізму, проєктування кар'єрного зростання. Важливими є подальший професійний саморозвиток та самовдосконалення.

П'ятий етап – висококваліфікована діяльність, професійна мобільність, професійна майстерність.

Період навчання у вищій медичній школі відіграє особливу роль у процесі професіогенезу особистості лікаря, саме тому, на наше глибоке переконання, питання особистісного самоздійснення фахівця, зокрема лікаря, з погляду його майбутньої професійної діяльності має постійно перебувати в центрі уваги науковців. Тому навчально-виховний процес неперервної підготовки майбутнього лікаря має передбачати не лише професійний, а й особистісний розвиток фахівця на етапах додипломної та післядипломної підготовки.

Для сучасної професійної підготовки майбутніх медичних кадрів актуальне поєднання особистісного та компетентнісного підходів. Кожний етап професійного становлення характеризується своєрідним зіставленням особистісних та професійних особливостей, що виявляються в процесі професійної діяльності, яка, у свою чергу, потребує сформованої професійної компетентності лікаря.

Сучасний лікар повинен мати належні професійні компетенції.

Професійна компетентність лікаря – це єдність його теоретичної і практичної готовності до професійної діяльності. Професійна готовність, у свою чергу, складається із суми знань, вмінь та навичок, закономірностей розвитку та становлення особистості фахівця. Спеціальні знання є необхідною, але недостатньою умовою професійної компетентності. Важливими є професійні вміння

та навички, що, звичайно, ґрунтуються на теоретичних знаннях, через які і розкривається структура професійної компетентності лікаря.

Зміст професійної компетентності лікаря виявляється в узагальненому вмінні професійно діяти, що передбачає наявність у лікаря таких умінь: аналітичних (вміння аналізувати, осмислювати, правильно діагностувати, формулювати завдання, знаходити способи оптимального лікування тощо); прогностичних (пов'язаних з управлінням лікувальним процесом, які передбачають чітку уяву про мету діяльності, очікуваний результат, передбачення непрогнозованих результатів, визначення етапів лікувального процесу, його прогнозування тощо); рефлексивних (спрямованих на себе, розуміння й аналіз власних дій, вчинків); комунікативних (вміння вербального спілкування); перцептивних (що допомагають розуміти інших), а також вмінь професійної взаємодії (вміння встановлювати стосунки, обирати найдоцільніші способи поведінки з пацієнтами, колегами, розподіляти увагу, забезпечувати сприятливу атмосферу) тощо. Для лікаря важливо встановити рівень результативності власної діяльності: адекватність і правильність комплексу визначених завдань, втручань; ефективність методів діагностики, прийомів лікування; відповідність застосовуваних форм індивідуальним, віковим, іншим особливостям пацієнтів; причини успіхів, помилок, невдач, труднощів у процесі лікувальної взаємодії тощо.

Фахова компетентність лікаря зумовлена володінням ним знаннями, практичним досвідом у певній галузі медицини (в анестезіології, гематології, гінекології, дерматології, ендокринології, імунології, кардіології, неврології, нефрології, онкології, ортопедії, педіатрії, ревматології, стоматології, терапії, хірургії та ін.). Це особистісна професійна якість лікаря, яка дозволяє йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі лікувального процесу, лікувальної взаємодії. Це здатність до кваліфікованого вирішення широкого кола професійних завдань. Для цього потрібно не лише володіти знаннями, а й вміти і бути готовим грамотно застосовувати їх у практичній професійній діяльності.

Соціальна компетентність лікаря передбачає: вміння встановлювати контакти; терпимість у стосунках з іншими; відкриту позицію в лікувальній взаємодії; вибір доречної стратегії поведінки; готовність до співпраці, відкритість у встановленні контактів з іншими людьми, відверту взаємодія з ними тощо.

Комунікативна компетентність розглядається як здатність встановлювати необхідні контакти за допомогою вербальних і невербальних засобів у різних ситуаціях спілкування. Вона охоплює знання про професійну етику та деонтологію; навички в професійному спілкуванні; професійний такт; розуміння особливостей свого індивіду-

ального стилю спілкування; розуміння пацієнта; доброзичливе ставлення до нього; щирість тощо.

Особистісно-індивідуальну компетентність лікаря утворюють психологічні знання про особистість; усвідомлення своєї індивідуальності; власні здібності; особистісна рефлексія; вміння бачити сильні і слабкі сторони своєї діяльності; вміння реалізовувати плани свого особистісного розвитку тощо. Зрілість особистості фахівця зміцнює його особистісно-індивідуальну компетентність.

Емоційна компетентність представлена системою знань про емоції, їх розвиток; вміннями та способами аналізу емоцій; усвідомленням своїх емоцій та емоцій інших людей, умінням визначити їх, управляти власними емоціями й емоціями інших людей, визначити джерело та причину їх виникнення, а також адекватним вираженням емоцій (навички рефлексії, саморегуляції та експресивності), розвиток яких загалом сприяє емоційній відкритості й емоційній емпатії лікаря.

Емоційна компетентність є важливим чинником професійного становлення майбутніх фахівців. Висококваліфікований лікар, який постійно взаємодіє, контактує з іншими, складне і динамічне життя якого накладає високі вимоги до його особистості, має бути освіченою людиною не лише в галузі загальних і спеціальних здібностей, а й бути психологічно обізнаним, адже лікареві часто доводиться переживати стресові ситуації, стикатися з болем, стражданнями, смертю людей, іноді відчувати себе, на жаль, безсилим перед обставинами.

Як бачимо, професіогенез має свої особливості і специфіку в професійній діяльності лікаря.

Професіогенез особистості лікаря відбувається не лише під час навчання у вищому медичному навчальному закладі. Важливим є процес саморегуляції як форми активності, що допомагає самостійно визначити шляхи професіогенезу, а з іншого боку, важливу роль відіграють якості особистості, які розвиваються та постійно самовдосконалюються в процесі здобуття нею освіти та в подальшій трудовій діяльності. Професійне самоздійснення майбутнього лікаря є поетапним моментом індивідуально-особистісного розвитку фахівця.

Професійний розвиток неможливий без активності особистості фахівця, а тому процес саморегуляції професіогенезу особистості лікаря є умовою його професійного самоздійснення.

Висновки. Професіоналізація є цілісним процесом, однією зі стадій якого є освоєння професії медичного фахівця, тому особистісне та професійне становлення лікаря здійснюється в умовах професійної освіти та діяльності, де відбувається перетворення особистості молодої людини на професіонала медичної справи.

Проблема саморегуляції професіогенезу особистості лікаря як система професійного самоздійснення особистості на сучасному етапі є однією з найбільш цікавих і важливих психологічних проблем, що потребує детального осмислення цілої низки психологічних феноменів, що становлять її зміст, а також дослідження ефективності відповідних програм перебудови вищої медичної освіти. Здійснений у попередніх наших дослідженнях аналіз проблеми підготовки медичних кадрів показав, що це складна, багатоаспектна галузь психології праці, яка ще недостатньо вивчена і потребує наукового обґрунтування нових соціально-психологічних явищ саме у сфері професійної освіти.

Професіогенез особистості лікаря є поетапним моментом індивідуально-особистісного розвитку фахівця в умовах неперервної професійної освіти і має свою специфіку. Навчально-виховний процес підготовки майбутнього лікаря має передбачати не лише професійний, а й особистісний розвиток фахівця, з урахуванням особливостей саморегуляції професіогенезу лікаря, її структурних компонентів (прийнята суб'єктом мета його діяльності; модель значущих умов діяльності; програма дій; система критеріїв успішності діяльності; інформація про реально досягнуті результати; оцінка відповідності реальних результатів критеріям успіху; рішення про необхідність і характер корекцій діяльності, самовдосконалення тощо) як на етапі додипломної, так і на етапі післядипломної підготовки. З огляду на це, підготовка майбутніх лікарів набуває особливого значення, тому необхідно не тільки підвищувати якість медичної освіти, а і стимулювати особистісний розвиток майбутнього лікаря.

Перспективи подальших розвідок пов'язані з необхідністю визначення шляхів професіогенезу особистості лікаря; важливістю поетапного розвитку саморегуляції професіогенезу в умовах неперервної професійної освіти.

Література:

1. Вітковська О. Професійне самовизначення особистості і практичні аспекти професійної консультації. К.: Наук. світ, 2001. 91 с.
2. Гордієнко В. Розвиток особистості в процесі професіоналізації: професіогенез особистості. Психологія праці та професійної підготовки особистості: навч. посібник / за ред. П. Перепелиці, В. Рибалки. Хмельницький: Вид-во ТУП, 2001. С. 48–67.
3. Задорожна О. Готовність до свідомого професійного вибору як соціально-психологічної проблеми. Психологічні перспективи / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, Ін-т соц. та політ. психології АПН України. Луцьк, 2013. Вип. 21. С. 58–70.
4. Зеер Е. Психология профессионального развития: учебное пособие для студ. высш. уч. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2007.
5. Лазуренко О. Аналіз передумов формування емоційної сфери та проявів емоційного потенціалу особистості студента в процесі професійної підготовки. Молодий вчений. 2014. № 5. С. 127–131.
6. Лазуренко О. До питання щодо розвитку поняття «емоційна компетентність» у психології. Науковий огляд. 2015. № 1 (11). С. 116–123.
7. Лазуренко О. Експериментальне дослідження психологічних особливостей емоційної компетентності майбутнього лікаря. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Том 5. Випуск 15. Київ, 2015. С. 106–114.
8. Максименко С. Генеза здійснення особистості. К.: ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
9. Маркова А. Психология профессионализма. М.: РАГС, 2006.
10. Мельник А. Деякі питання професійної підготовки фахівців медичного профілю у контексті сучасних інтеграційних процесів. Вісн. Львів. ун-ту. Серія «Педагогіка». 2010. Вип. 26. С. 34–40.
11. Пряхников Н. Профессиональное и личностное самоопределение. М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996.
12. Lazurenko O., Smila N. Psychological and pedagogical principles of students' emotional sphere formation in the process of professional training and development. Journal of Psychological Sciences. 2016. Vol. 2. № 3. P. 124–129.

Лазуренко Е. А. Проблема саморегуляции и профессиональной самореализации личности специалиста

В статье анализируются основные подходы к проблеме профессионального становления специалиста. Раскрыты основные идеи концепции саморегуляции профессионализма личности врача. Показаны особенности профессионального развития врача на этапе профессионализации. Доказано, что профессиональное становление характеризуется своеобразным сопоставлением личностных и профессиональных особенностей, а значит, требует совмещения личностного и компетентностного подходов.

Ключевые слова: саморегуляция, профессиональная самореализация, профессионализм, профессиональная подготовка.

Lazurenko O. O. The problem of self-regulation and professional self-realization of a specialist's personality

The article analyzes the main approaches to the problem of professional becoming a specialist. The main ideas of the concept of self-regulation of the professional genesis of the physician's personality are revealed. The analysis of scientific sources suggests that the problem of studying professional development is in the constant focus of many scholars who determine the nature and stages of professional development, psychological peculiarities, psychological and pedagogical conditions and factors of professional development of the individual. The formation of professionalism of a future specialist depends on educational and cognitive activity, which encompasses not only mastering of the system of knowledge, acquisition of skills and abilities, but also constant self-improvement.

Key words: self-regulation, professional self-realization, professional genesis, professional training.